

Kóródi Máté

GÁRDOS HENRIK ÉS A JÁSZBERÉNYI VÖRÖSTERROR

Előszó

A Gárdos (eredetileg Gottselig) család egyes tagjainak történetéről már többen írtak. Legutóbb (2015-ben) a „Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig” című kötetben Sebők Balázs értekezett róluk röviden. Sebők a témával kapcsolatban legfőbb forrásként a Gárdos Henrik és társai perét használta, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltárában (MNL JNSZML) található. Ezt a pert én is felhasználtam, és még sok egyéb, de főleg levéltári forrásokat.

A Gárdos Henrik és társai perében Egresi Kálmán nevét „Egressynek” írják. Itt én „Egresiként” írom a nevét, mivel a halotti anyakönyvben ebben a formátumban szerepel a neve.

A tanulmányomban a fő hangsúlyt az 1919-es proletárdiktatúrára helyezem, erről volt a leg gazdagabb forrásanyag. Gárdos Henrik életútját követem nyomon, az életrajzok közé viszont Gárdos Henriket külön nem írom bele, csupán a pertársait és az áldozatát (Egresi Kálmánt).

Gárdos Henrik és családjának élete 1919-ig

A Gárdos család nem volt tősgyökeres jászberényi, a családnevük eredetileg Gottselig volt. Zsidó családnevüket Gárdosra magyarosították.

Gárdos Henrik Budapesten született 1893. november 26-án. Hárman voltak testvérek. Öcsöce, Gárdos Adolf 1895. augusztus 22-én született Budapesten. Volt még egy testvérük, róla nincsenek adatok.

Apjuk, Gottselig Hermann kereskedő a galíciai Mościska faluban (akkoriban az Osztrák–Magyar Monarchia része, ma Lengyelország) született 1863. július 16-án. Anyjuk Grosz Johanna volt. Nem tudni, hogy a család mikor került Jászberénybe, de 1918-ban már ott éltek. Gottselig Hermann fiaival, Henrikkel és Adolffal együtt részt vett az 1919-es kommünben.

Gárdos Henriket az elemi iskola elvégzése után – összesen hat elemi és négy iparostályt végzett – szülei Gyöngyösre adták kárpitos inasnak, később tanult szakmájában dolgozott. Itt találkozott először a munkásság eszméivel. Miután felszabadult és segéd lett, visszatért Budapestre. 1909-ben lépett be a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba (MSZDP) és a famunkások szakszervezetébe.

1914. március 2-án letartóztatták Budapesten, és szeptember 3-án magánokirat-hamisításért hat hónapi börtönre ítélték. Valószínűleg 1914. október 3-án szabadult. Ekkor már folyt az I. világháború, és azonnal behívták katonának, a szerb majd az orosz fronton harcolt. A császári és királyi (cs. és kir.) 68. gyalogezredben volt katona, kitudtetéseket is kapott: bronz vitézségi érem és Károly csapatkereszt. (1919-es letartóztatásakor már tartalékos volt.) 1916 júniusában orosz hadifogságba esett. Oroszországban megtanult oroszul, de németül is beszélt. A fogolytáborban érte az 1917-es októberi forradalom, amely nagy hatással volt rá.

1918 májusában megszökött a fogolytáborból és hazatért. A magyar határon heteken át megfigyelés alatt tartották, mint bolsevikgyanús személyt.

A jászberényi börtön

Kiszabadulása után hazament szüleihez Jászberénybe, ahonnan többször ellátogatott Budapestre. Nem sokkal a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) megalakulása után, 1918 decemberében ő is a párt tagja lett. Ezek után a KMP jászberényi szervezetének egyik szervezője lett.

Gárdos Henriket 1919. március 21-e, a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása után a jászberényi munkástanács tagjává és a jázsági felsőjárás direktóriumának alelnökévé (másik verzió szerint elnökévé) választották.

Gárdos Henrik ékszerlopási ügye

1919 áprilisában történt az eset, ekkor a Tanácsköztársaság elrendelte a nemesfémek leltározását. Ez az intézkedés érintette Spekonya Lajos jászberényi ékszerészt is, aki közölte Steigmann nevű segédjével, hogy ezáltal őt anyagilag igen súlyos kár éri. Steigmann azt ajánlotta főnökének, hogy a leltározások elől a készletből rejtessen el, azonban Spekonya félt a következményektől. Steigmann ezután azt mondta Spekonyának, hogy a déli órákban a leltározás szünetelése alatt ismerősét, Gárdos Henrik munkástanács tagot az üzletbe hozza, aki bizonyára hajlandó jutalom ellenében az elrejtést fedezni. Spekonya belement az alku-ba. Steigmann az üzletbe hívta Gárdost, ott közölte vele az eljárás célját, és azt is, hogy őt Spekonya a segítségért busásan meg fogja fizetni. Gárdos az üzletbe ment, és ott tartózkodott, amíg Spekonya elrejtett néhány ékszert egy törmelékhalom alá üzlete háttérében. A többi Spekonya lakásán rejtette el Steigmann. Amíg Spekonya és Steigmann távol voltak, Gárdos magához vett egy doboz különféle ékszert mintegy 20 ezer korona értékben, majd távo-

Egresi Kálmán neve a vörösteror áldozatainak emléktábláján

zott az üzletből. Napok múlva Spekonya felkereste Gárdost, hogy a közreműködését megfizesse, és átadott neki 2 db 20 karátos, 1 db 10 karátos aranypénzt, egy melltűt és egy pár kezelőgombot. „A vörösök uralmának megszűnte után Spekonya nagy hiányt érzelt készletében.” A Gárdos lakásán tartott házkutatáskor az ott talált ékszereket Spekonya az üzletéből valóknak ismerte fel. „Maga Gárdos is beismerte, hogy a házkutatás alkalmával lefoglalt ékszerek legnagyobb része Spekonya üzletéből való. Tagadja azonban a lopást állítván, hogy a szóban forgó ékszereket Spekonya neki az elrejtésben való közreműködésének jutalmául ajándékba adta.” Spekonya (esküvel is megerősített) vallomásában tagadta, hogy Gárdosnak adta volna a nála lefoglalt ékszereket. Azt is mondta, hogy azokat Gárdos valószínűleg akkor vette magához az ő beleegyezése nélkül, mialatt ő az üzletének háttérben az ékszerek elrejtésével foglalkozott.

A „vörösteror” Jászberényben 1919. május 2-án

„1919. május 2-án a román csapatok maguk előtt üzve az ellenállásra képtelen vörösöket elérték a Tisza vonalát.” (Jászberényben a román ágyúk hangja már hallható volt május 2-án.) A jászberényi emberek erre a piactéren gyűltek össze.

A jászberényi vörös vezetőség a kommün letartóztatottjainak szabadlábra helyezését rendelte el, majd összecsomagolt menekülése előtt. Fecske Sándor földbirtokos egy nappal ezelőtt szabadult a fogházból, ahová letartóztatása után került. Vissza akarta szerezni a bolsevikoktól a tőle elvett lovait, és ehhez a város korábbi polgármesterének segítségét kérte. Az intézkedést mindenképpen meg akarta várni, ezért a városháza előtt tartózkodott, és többed-magával tárgyalt az eseményeket.

A városházán szolgálatot teljesítő felfegyverzett Vörös Őrség egyes tagjai a téren szétoszlásra szólították fel a tömeget. Tamási Endre vörösőr a járdán egy 4 férfiből álló csoporthoz lépett, amelynek tagja volt Fecske Sándor is.

„Eltársak, ha nincs dolguk, menjenek haza!” – mondta nekik Tamási. Fecske Sándor (aki azt gondolta, hogy a bolsevizmus végső perceit éli) azt felelte Tamási Endrének, hogy „nem vagyok elvtárs, én magának Fecske úr vagyok”. Tamási a közelben tartózkodó Budai Antal vörösőrrel közölte Fecske Sándor szavait. Ezt követően Budai Antal, Tamási Endre és

Gárdos Henrik

Szimán János vörösőrök együtt Fecske Sándorhoz léptek és felszólították őt, hogy menjen velük a direktórium elé. Fecske Sándor engedelmeskedett. Negyediknek Lukács Gyula vörösőr is csatlakozott karhatalmista társaihoz.

A városháza egyik emeleti helyiségébe kísérték Fecske Sándort. A szobában volt Wittreich Jenő kormányzótanácsbi biztos, Paczauer Gábor jászberényi direktórium tag és Gárdos Henrik is. „Budai jelentést tesz, hogy miért állították elő Fecskét. Wittreich a falhoz állítja Fecskét két szuronyos vörösőr közé, miközben gúnyolódva szidalmazza azért, mert Fecske úrnak nevezte magát.” Paczauer ekkor kétszer arcul ütötte Fecske Sándort. Wittreich, Paczauer és Gárdos rövid tanácskozása után Wittreich utasítást adott, mely szerint Fecske Sándort a járásbíróshoz átkísérték. Budai Antal, Lukács Gyula, Tamási Endre és Szimán János fogták közre őt, és a kapott parancs értelmében cselekedtek.

Gárdos önkéntes parancsoknak szegődik a csoporthoz, és töltött Frommer pisztolyával a bal kezében a bíróságig vezető kb. 100 méteres úton Fecske Sándor mellett haladva a jobb kezével Fecske arcát ütlegelte állandó szidalmak között, „Frommerének csövét Fecske fejének szegezve, őt ismételtelen lelövással fenyegeti”. A menetben Budai Antal Fecske Sándor mögött haladt, és Mannlicher puskájának tusával időnként ütlegelte Fecskét. A bírósági épület kapujánál a fogház udvarába vezető ajtó megnyitását várva Budai Antal Fecske Sándornak szánt egy ütést, azonban Tamási Endre megragadta Budai fegyverét, és az ütést megakadályozta. „A kinyílt ajtón át Budai lökte be elsőnek Fecskét, kit Gárdos követett nyomon, utánuk az útközben hozzájuk szegődött Kovács Pál lépett a fogház udvarába, ki kérlelte Fecske bántalmazóit annak abbahagyására.” Kovács Pál után Budai Antal, Tamási Endre és Szimán János követték őket, míg Lukács Gyula a fogház udvarán kívül a kapubejáró alatt maradt. A fogház udvarába lökött Fecske Sándor itt is több ütést kapott Gárdos Henriktől és Budai Antaltól.

Egresi Kálmán tartalékos hadnagyot vallásossága (római katolikus volt) miatt zárták a jászberényi fogházba korábban a vörösök. Ezen a napon szabadult a rabságból. „Akkor lép ki a fogház épületének folyosójáról az udvarba, mikor Fecskét Gárdos és Budai ott ütlegelik.” Egresi örült, hogy viszontláthatta régi barátját, azonban felháborodott annak durva bántalmazásán, és feltartott karokkal futott Fecske Sándor irányába azért, hogy a védelmére keljen. Futás közben Fecske Sándor bántalmazóira kiált, hogy „ne bántsátok”. Ekkor egy pillanatra meghökkent Budai Antal, Tamási Endre és Szimán János, majd szuronyos fegyvereiket a

Paczauer Gábor

futva közeledő Egresi irányába emelték. A vörösörök egyike Egresi felé kiáltott: „Te is ennek pártjára kelsz”. Egresi ekkor már felismerte az őt is fenyegető veszélyt. Ezért, miután a Fecske Sándor körüli csoportot néhány lépésnyire megközelítette, futásában irányt változtatott. Ezek után már a csoporttól eltávolodva futott tovább a fogház udvarának bementi jobb oldalán épült őrszoba ajtajának irányába. Oda akart menekülni. Fecske Sándorra ebben a pillanatban nem figyeltek a vörösörök. Ezért Fecske Sándor futva menekült a légvonalban 15-20 lépésnyire nyíló őrszoba ajtaja felé. Nem az Egresi által megtett hosszabb úton, hanem a virágágyáson át menekült, amely őt az őrszoba ajtajától elválasztotta.

Gárdos Fecske bekísérése alkalmával a kapu alatt táskájába rejtette Frommerét. Egresi fellépése után onnan ismét elővette azt, és az őrszoba ajtajához közeledő Egresire lőtt. A következő pillanatban eldőrdült Budai Mannlichere, ő is a futó

Egresire és Fecskére lőtt. Azonban Budai lövéseinek egyike sem talált, egyik az őrszoba, a másik pedig az őrszoba melletti kisépület falában akadt meg.

„A rövidebb útirányt választott Fecske előbb érte el az őrszobát, melyen áthaladva a bejárati ajtóval szemben fekvő ajtón át egy előtte ismeretlen helyre jut, egy minden oldalról magas kőfalakkal körülvárt udvarba.” Fecske Sándortól csupán néhány lépésnyire lemaradó Egresi is az őrszobán át a zárt udvarba futott. Egresi ott észlelte, hogy onnan nincs kijárat, ezért azt mondta Fecskének, hogy „Sándorkám rossz helyre jutottunk”.

Fecske Sándor visszafordult a zárt udvarban, majd az őrszobába igyekezett. „Mielőtt elérte annak ajtaját, Gárdos töltött Frommerét lövésre készen tartva maga előtt az őrszobából a zárt udvarba lép.” Ezalatt a Fecske Sándort kísérő csoport egyik tagja (aki ismerte az „előző szolgálataiból” a helyi viszonyokat, hogy ti. az őrszobában fegyverek vannak elhelyezve) azt mondta, hogy az őrszobába menekültek fegyverhez juthatnak. Erre Budai Antal, Tamási Endre és Szimán János felfegyverkezve szintén az őrszobába mentek. Ott találták Fecske Sándort, aki a zárt udvarból visszaérkezve egy ágyra ült le.

Egresi a zárt udvarból kimenőt nem talált sehol sem, ezért az őrszobába visszaindult. A visszaút során, az udvaron Egresi már szemben találta magát Gárdossal. Gárdos 2-3 lépésnyire közelítette meg Egresit, majd 9 mm-es Frommeréből egyet rálőtt Egresire, annak a mellére célozva. A lövedék Egresi szívét sebezve belső elvérzés útján keletkezett azonnali halálát okozta. (Egresi meggyilkolása délelőtt 9 és 10 óra között történt.)

Gárdos ezek után Frommerét lövésre készen tartva kereste Fecskét. „Meg is találja az

örszobában. Fegyverét Fecske fejének szegezve s őt szidalmazva adja utasításait a vörösöknek, hogy az örszobából a zárt udvarba vezető ajtó közelében térdeplő helyzetben életéért könyörgő Fecskét lökjék ki a zárt udvarba, hogy ott vele is végezzen. A lövések zajára többen az örszobára siettek az épületből. Czetti [István] fogházgondnok futva lép az örszobába s nem tudva a történetkről emelt hangon fordult a Fecske körüli csoporthoz, hogy megmentse Fecskét fenyegető helyzetéből.”

Czetti István erélyes fellépése és rábeszélése hatott, mert Gárdos Henrik otthagyta Fecske Sándort, és kiment az örszobából a vörösörökkel együtt. Az egyik vörösőr felszólította Czettit, hogy tegye sötétzárkába Fecskét. Czetti ezt meg is ígérte. Gárdos és társai még aznap a vasútállomáshoz mentek, hogy meneküljenek Jászberényből. „Ott a történeteket tárgyalva Gárdos azt a megjegyzést teszi, hogy sajnálja miszerint Fecskét is nem küldte a másvilágra. A vörösök távoztával Fecske még aznap szabad lesz.”

A Gárdos Henrik és társai perének ítéletéből a következők derültek ki: „Gárdos a saját előadása szerint állandóan Frommer pisztolyával szokott jární. Tette ezt azért, mint előadja, hogy egy mindenkori támadás ellen önmagát megvédhesse”.

Jakab László tanúvallomása szerint Gárdos Henrik 1919 februárjában vagy márciusában azt mondta Jakab Lászlónak, hogy „jó lesz, ha vigyáz magára” Egresi. Gárdos Egresit nem tekintette „burzsujnak”, ezért nem akarta előre megfontoltan megölni. Gárdos haragudott Fecske Sándorra, aki kórházgondnok volt, és a világháború idején őt, mint kórházi ápolatot még teljes gyógyulása előtt a harctérre küldte.

Gárdos Henrik és bűntársai elleni ítélet

Ítélethirdetés napja: 1920. március 30.

Bíróság és tanácsvezető bíró: Szolnoki Királyi Törvényszék, Bodnár Ferenc
 Királyi törvényszéki bírák: Nádas Ferenc, Szűcs Béla, Buzás Pál, Tétsy Endre
 Királyi ügyész: Neuwirth József

<i>...rendű vádlott</i>	<i>Ítélet</i>
I. Gárdos Henrik	15 év
II. Budai Antal	7 év
III. Wittreich Jenő	5 hónap
IV. Paczauer Gábor	8 hónap
V. Lukács Gyula	4 hónap
VI. Tamási Endre	4 hónap
VII. Szimán János	4 hónap

Gárdos Henrik családjának sorsa

Gottselig Hermann is „kommunistikus bűncselekményben” vett részt a kommün idején. (Erről bővebben nem írtak a jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyvben.) 1919. augusztus 12-én délután 4 órakor tartóztatta le Jászberényben a városi rendőrség. Végül nem emeltek vádat ellene, így 1919. november 14-én szabadult Neuwirth József szolnoki államügyész rendeletére. Gárdos Adolf szíjgyártó és nyergesként dolgozott a kommün előtt. A proletárdiktatúra idején vörösőr volt. Az 1919. július 13-i jászberényi népgyűlésen is részt

vett, mint vörösőr. Ott pánik tört ki, majd a vöröskatonák rálöttek a tömegre, 11 embert meggyilkoltak. (Gárdos Adolfot később emiatt is elítélték, ekkor három évet kapott.) 1919. augusztus 21-én délelőtt 9 órakor tartóztatta le Budapesten a jászberényi rendőrség. 1921. március 12-én összbüntetésként nyolcévi fegyházra ítélte a Szolnoki Királyi Törvényszék. 1921. június 20-án a váci országos letartóztatási intézetbe szállították. A Szolnoki Királyi Törvényszék 1925. március 4-én ismét összbüntetésként nyolc év két hét fegyházra ítélte. 1925. augusztus 18-án fogolycsere révén a Szovjetunióba került. Ott az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Pártnak, az ÖK(b)P-nek tagja lett még 1925-ben. Moszkvában élt, és a moszkvai állattkert asztalosműhelyének vezetőjeként dolgozott Adolf Germanovics Gárdos néven. 1938. március 8-án a sztálinista szervek letartóztatták koholt vádak alapján. Július 29-én azzal vádolták, hogy a horthysta Magyarországnak kémkedett, ezért halálra ítélte az NKVD (Belügyi Népbiztosság) bizottsága és a Szovjetunió ügyészsége. Nem ismerte el magát bűnösnek. 1938. augusztus 20-án agyonlőtték a Moszkva egyik kerületében található butovói kivégzőhelyen, ott is temették el. 1957. október 29-én rehabilitálták, mert bizonyítékok hiányában ítélték el.

Gárdos Henrik élete 1919 után

Gárdos Henriket 1919. október 28-án este 8 órakor tartóztatta le Budapesten a jászberényi rendőrség. (Meg is kínozták.) A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 154 cm. Testalkata: zömök, erős. Arca: hosszás. Arcszíne: sápadt. Haja: barna. Homloka: rendes. Szemöldöke: barna. Szeme: szürkésbarna. Orra: rendes. Szája: rendes. Fogai: épek. Bajusza: szőke, nyírott. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -”

1920. március 30-án Bodnár Ferenc tanácsa 15 évi fegyházra ítélte. 1920. június 29-én a váci fegyintézetbe szállították.

1922. február 9-én a Szolnoki Királyi Törvényszék összbüntetésül 15 év 4 nap fegyházra ítélte.

1922. július 22-én fogolycserével kiadták Szovjet-Oroszországnak. Ezek után a Kreml asztalosműhelyében dolgozott.

1927-től a szovjet nehézipar különböző vezető posztjain tevékenykedett. 1942 elején önként jelentkezett a szovjet Vörös Hadseregbe, a náci Németország hadseregének támadásakor részt vett Moszkva védelmében. 1955 januárjában tért haza Magyarországra. 1958 januárjában halt meg.

Életrajzok

Budai Antal

Cegléden (Pest vármegye) született 1876. január 5-én törvénytelen gyerekként, házasságon kívül, később Budapesten, a X. kerületben (Kőbányán) a Szlávy utcában lakott. Négy elemi osztályt és három év tanonciskolát végzett. Részolvasztóként dolgozott, beszélt olaszul is. A népfelkelőknél volt katona. (A 29. honi gyalogezredben.) A proletárdiktatúra előtt megnősült, házasságából öt gyermek született. A proletárdiktatúra idején vörösőr volt. 1919. május 2-án Jászberényben bántalmazta Fecske Sándort. 1919. augusztus 11-én este 11 órakor Bu-

dapesten tartóztatta le az államrendőrség. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 162 cm. Testalkata: erős. Arca: hosszas. Arcszíne: sápadt. Haja: fekete. Homloka: rendes. Szemöldöke: fekete. Szeme: sötétbarna. Orra: rendes. Szája: rendes. Fogai: hiányosak. Bajusza: fekete. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: jobb combján lövés, két szemöldök között vágási sebhely”. 1920. március 30-án Bodnár Ferenc tanácsa hét év fegyházra ítélte. 1920. június 29-én a váci fegyintézetbe szállították. Valószínűleg 1926. augusztus 30-án szabadult. További sorsa ismeretlen.

Egresi Kálmán

Jászberényben (Jász-Nagykun-Szolnok vármegye) született 1894. szeptember 21-én. Joghallgató – három év főiskolát végzett – és tartalékos hadnagy (leszerelt katonatiszt) volt a proletárdiktatúra előtt. 1919. április 16-án délelőtt tartóztatták le Jászberényben. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 162 cm. Testalkata: erős. Arca: barna. Arcszíne: egészséges. Haja: g[esztenye]barna. Homloka: magas. Szemöldöke: barna. Szeme: barna. Orra: egy[enes] orrél. Szája: rendes. Fogai: épek. Bajusza: növésben. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -.” 1919. április 16-án a Jászberényi Forradalmi Törvényszék izgatásért egy havi fegyházra ítélte. 1919. május 2-án szabadult. Ekkor látta, hogy a vörösök verték Fecske Sándort. Egresi a bántalmazott védelmére kelt, így ő is a vörösök célpontja lett. Elfutott a vörösök elől Fecske Sándorral együtt, végül a zárt fogházudvarban csapdába jutottak. Ott Gárdos Henrik agyonlőtte Egresit, Fecske Sándor életét pedig Czetti István mentette meg.

Lukács Gyula

Aszódon (Pest vármegye) született 1900. április 17-én törvénytelen gyerekként, házasságon kívül, később Budapesten (X. kerület) a Gyömrői úton lakott. Három elemi osztályt végzett. Gyári napszámosként dolgozott, sorkatonai szolgálatot is teljesített a proletárdiktatúra előtt: a 86. gyalogezredben katonáskodott. A proletárdiktatúra idején vörösőr volt. 1919. május 2-án Jászberényben a letartóztatott Fecske Sándort vörösőr társaival fogságba kísérte. 1920. február 29-én este 11 órakor tartóztatta le Budapesten az államrendőrség. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 171 cm. Testalkata: közép. Arca: hosszas, telt. Arcszíne: egészséges. Haja: barna. Homloka: rendes. Szemöldöke: sötétbarna. Szeme: szürke. Orra: rendes. Szája: rendes. Fogai: épek. Bajusza: -. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -.” 1920. március 30-án Bodnár Ferenc tanácsa négyhavi fogházbüntetésre ítélte személyes szabadság megsértésének vétsége miatt. 1920. június 28-án szabadult. További sorsa ismeretlen.

Paczauer Gábor

Tokajban (Zemplén vármegye) született 1887. február 20-án, később Jászberényben élt. Öt elemi osztályt végzett, majd órás-mesterként dolgozott. Jászberénybe felesége (Lencse Amália) révén került, ő volt jászberényi születésű. Paczauer az 1910-es évek elején telepedhetett le a Jászságban. Paczauerék két lánya (Liza és Irén) már itt született. 1908-tól volt az MSZDP tagja. Többször elítélték: 1909-ben a Miskolci Járásbíróság csalásért 2 nap fegyházra, 1911-ben a Nyíregyházi Törvényszék csalásért 2 nap fegyházra és 10 korona pénzbüntetésre, 1912-ben a Debreceni Törvényszék lopásért 4 hónap fegyházra és 1 év jogvesztésre,

1909-ben a Miskolci Törvényszék csalásért 6 hónap börtönre és 10 korona pénzbüntetésre ítélte. A budapesti népfelkelőknél volt katoná. (A 11. honvéd gyalogezredben.) Az I. világháború idején behívták katonának, az orosz fronton harcolt, Károly csapatkeresztet kapott kitüntetésként. Orosz hadifogságba esett. A kommunista hadifogoly-mozgalommal valószínűleg a hadifogságban került kapcsolatba. 1918 őszén hazatért, és részt vett a jászberényi kommunista pártszervezet megalakításában Lónyai Bélával és Strabák Istvánnal együtt. Az alakuló összejövetelt a Kaszinó (ma Táncsics Mihály) utcai Ősze-féle vendéglőben tartották, később ott is gyűléseztek. 1918. december végén megalakult a jászberényi munkástanács, ebben a vezető szerep a Lónyai Béla és Paczauer Gábor köré tömörülő kommunista csoport kezében volt. A Munkástanács forradalmi intézkedéseket követelt az ellátási nehézségek leküzdésére, a városi nagygazdák házaiban élelmiszer-rekvirálásokat is kezdeményezett. A kommün kikiáltása után a két munkáspárt egyesüléséből létrejött jászberényi szocialista párt megalakította ideiglenes hatalmi szerveit. A parasztok, munkások és katonák tanácsát megalakították, amelyet „Jászberényi Követtanácsnak” neveztek. A „Követtanács” elnöke Lázár Henrik, alelnökei Paczauer Gábor és Lónyai Béla lettek. Az ideiglenesen megalakított tanács hozzájárult a közélet megújításához. Felügyelet alá helyezték a legfontosabb közéleti és közszükségleti cikkek forgalmát, illetve biztosították ezek igazságos elosztását, így akarták elejét venni a haszonszerző spekulációnak. A kereskedőkre, a jómódú iparosokra, a háborús konjunktúra kihasználóira és a nyerészkedőkre hadisarcot vetettek ki. Az 1919. áprilisi tanácsválasztáson az ideiglenes tanács tagjait újra beválasztották a Munkástanácsba. Az elnöki és alelnöki tisztségeket ismét ugyanazok töltötték be. A proletárdiktatúra idején Paczauer Gábor Jászberény városi direktóriumi tag is volt. 1919 májusában Paczauer beszédet tartott Jászberény lakosságának, amelyben őket harcba hívta a „néphatalom védelmére”. 1919. május 2-án előállították Fecske Sándort, mert úrnak nevezte magát. Paczauer ekkor kétszer arcul ütötte Fecske Sándort. 1919. július 13-án a jászberényi népgyűlésen is részt vett, ahol egy kitört pánik során a vöröskatonák rálöttek a tömegre, 11 ember lelte halálát. 1919. augusztus 7-én délelőtt 10 órakor tartóztatta le Budapesten a budapesti államrendőrség. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 172 cm. Testalkata: gyenge. Arca: hosszás. Arcszíne: sápadt. Haja: sötétbarna. Homloka: rendes. Szemöldöke: barna. Szeme: szürke. Orra: hajlott. Szája: rendes. Fogai: hiányosak. Bajusza: szőke. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -.” 1921. február 8-én ösbüntetésként 15 évi fegyházra ítélte a Szolnoki Királyi Törvényszék. 1921. június 20-án a váci országos letartóztatási intézetbe szállították. 1925. augusztus 18-án félbeszakították a büntetését, majd a Szovjetunió fogolycsere révén kiadták. Feleségével és két lányával együtt ment a Szovjetunióba. 1926-ban az ÖK(b)P-nek tagja lett, és órasként a Metrón óragyárban dolgozott Gábor Viktorovics Paczauer néven. A későbbiekben Moszkvában élt nyugdíjasként. 1938. február 9-én (másik verzió szerint 1937. február 9-én) letartóztatták a sztálinista szervek. Többek között „kémkedés Németországnak” volt a koholt vád ellene. Nem ismerte el magát bűnösnek. Március 23-án halálra ítélte az NKVD bizottsága és a Szovjetunió ügyészsége. 1938. április 7-én agyonlőtték a Moszkva egyik kerületében található butovói kivégzőhelyen, ott is temették el. 1956. április 4-én (másik verzió szerint 2001. április 4-én) rehabilitálták.

Szimán János

Budapesten született 1901. április 19-én, később Budapesten (X. kerület) a Jászberényi úton lakott. Vasestergályosként dolgozott a proletárdiktatúra előtt. Nem volt katona a kommün előtt. A proletárdiktatúra idején vörösőr volt. 1919. május 2-án Fecske Sándort letartóztatta Budai Antal és Tamási Endre vörösörökkel együtt, és felszólították őt, hogy menjen velük a direktórium elé. 1920. február 21-én este 8 órakor tartóztatta le Budapesten az államrendőrség. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 163 cm. Testalkata: közép. Arca: hosszas. Arcszíne: egészséges. Haja: sötétbarna. Homloka: rendes. Szemöldöke: sötétbarna. Szeme: vil[ágos]barna. Orra: rendes. Szája: rendes. Fogai: épek. Bajusza: kicsi, nyírott, barna. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -.” 1920. március 30-án Bodnár Ferenc tanácsa négyhavi fogházbüntetésre ítélte személyes szabadság megsértésének vétsége miatt. 1920. június 22-én szabadult. További sorsa ismeretlen.

Tamási Endre

Szászrégenben (Maros-Torda vármegye) született 1891. január 30-án, később Kőbányán (Budapest X. kerülete) a Halom utcában lakott. Öt elemi osztályt végzett, majd szakácsként dolgozott. Sorkatonai szolgálatot teljesített: a 62. gyalogezred katonája volt, harctéren is szolgált. Beszélt még németül és románul, a proletárdiktatúra előtt megnősült. A proletárdiktatúra idején vörösőr volt. 1919. május 2-án Fecske Sándort Budai Antal és Szimán János vörösörökkel együtt letartóztatták és felszólították őt, hogy menjen velük a direktórium elé. 1920. február 28-én este 9 órakor tartóztatta le Budapesten a rendőrség. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 163 cm. Testalkata: közép. Arca: beesett. Arcszíne: sápadt. Haja: szőke, ritka. Homloka: magas, előreülő. Szemöldöke: szőke, sűrű. Szeme: acélszürke. Orra: lapos. Szája: rendes. Fogai: 2 hiányzik. Bajusza: szőke, nyírott. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -.” 1920. március 30-án Bodnár Ferenc tanácsa négyhavi fogházbüntetésre ítélte személyes szabadság megsértésének vétsége miatt. 1920. július 2-án szabadult. További sorsa ismeretlen.

Wittreich Jenő

Szombathelyen (Vas vármegye) született 1893. május 16-án. „Magasabb iskolát” végzett (kereskedelmi iskolai érettségije volt), majd MÁV hivatalnokként dolgozott. Sorkatonai szolgálatot is teljesített a proletárdiktatúra előtt: a harctéren a 83. gyalogezredben volt katona. Keveset beszélt németül is. A proletárdiktatúra idején kormányzótanácsi biztos volt. 1919. május 2-án Wittreich, Paczauer Gábor és Gárdos Henrik rövid tanácskozása után Wittreich utasítást adott Fecske Sándornak a járásbírószághoz történő átkísérésére. 1919. november 15-én déli 12 órakor tartóztatta le Miskolcon a rendőrség. A jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv a következőket írta róla: „Nagysága: 172 cm. Testalkata: erős. Arca: hosszas. Arcszíne: sápadt. Haja: fekete. Homloka: magas, domború. Szemöldöke: fekete. Szeme: sötétbarna. Orra: rendes. Szája: rendes. Fogai: hiányosak. Bajusza: beretvált. Álla: kerek. Különös ismertető jelei: -.” 1920. november 25-én Bodnár Ferenc tanácsa összbüntetésként egy év négyhavi fogházra ítélte személyes szabadság megsértésének vétsége miatt. 1921. január 15-én feltételesen szabadult. Szabadulása után Szombathelyre ment haza, ott élt és dolgozott. További sorsa ismeretlen.

Források:

Értünk éltek. A forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő, elhunyt Szolnok megyei harcosainak életrajz-gyűjteménye. I. k. Szerk.: Gecsényi Lajos–Selmeczi László. Szolnok, 1974. Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat.

Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig. Főszerk.: Pethő László. Jászberény, 2015.

Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány. Felelős kiadó: Kertész Ottó kuratóriumi elnök.

Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Vác, 1923. Szerzői kiadás.

Magyar nyelvű internetes források

Gárdos Adolf ügye 7940/1925. <http://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/64423/view/?bbox=-114%2C-1814%2C4480%2C139>

Gárdos Henrik ügye 618/1914.

<http://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/140211/view/?bbox=176%2C-1362%2C5640%2C786>

Gárdos Henrik ügye 6260/1922.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/62559/view/?bbox=-3768%2C-6039-%2C11686%2C476>

Paczauer Gábor ügye 7933/1925.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/64415/view/?bbox=-2531%2C-5467-%2C10463%2C12>

Orosz nyelvű internetes források

Gárdos Adolf: <http://www.sinodik.ru/index.php?q=bio&id=81088>

Paczauer Gábor: <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/martirolog/?t=page&id=17763>

Ugyanó: <http://www.sinodik.ru/index.php?q=bio&id=90831>

Levéltári források (MNL JNSZML)

Jászberényi halotti anyakönyv

Egresi Kálmán hal. akv. 196/1919.

Szolnoki Királyi Törvényszék iratai 1919–1920. 417. doboz

Adler Izidor és társai perirata 1920-B. 888.

Gárdos Henrik és társai perirata B. 200/14-1920.

Wittreich Jenő pere 1920 - B. 1293.

Szolnoki Királyi Törvényszék iratai 1920. 418. doboz

Heiszer Károly és társai pere B. 3197/12/1920.

Jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv 1919. 25. kötet

Budai Antal ügye 518/1919.

Egresi Kálmán ügye 104/1919.

Gárdos Adolf ügye 302/1919.

Gárdos Henrik ügye 521/1919.

Gottselig Hermann ügye 283/1919.

Paczauer Gábor ügye 306/1919.

Jászberényi járási börtön büntetés-végrehajtási törzskönyv 1920. 26. kötet

Lukács Gyula ügye 66/1920.

Szimán János ügye 64/1920.

Tamási Endre ügye 65/1920.

Wittreich Jenő ügye 70/1920.